

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARINING IJTIMOIY-IQTISODIY RIVOJLANISHDAGI O'RNI

Xakimov Baxtiyorjon Baxromjon o'g'li
Furqat tuman kasb-hunar maktabi

Annotatsiya: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi o'rni haqidagi maxsus masalaga ushbu kirish qismida biz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sir ko'rsatadigan to'rtta o'lchovni ko'rib chiqadigan kontseptual asosni taqdim etamiz: siyosat, biznes, texnologiya va jamiyat. Bir nechta oldingi ramkalarini ko'rib chiqish natijasida tizimli ravishda tuzilgan, ammo umumiy e'tibor markazida bo'lgan ushbu ramka ushbu maxsus nashrdagi sakkizta maqola uchun kontekstni, shuningdek, kelajak bilan bog'liq tadqiqotlar uchun ko'rsatmalarni taqdim etish uchun mo'ljallangan.

1. Kirish

Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) zamonaviy jamiyatning barcha jabhalarida muhim rol o'ynaydi. AKT biz bir-birimiz bilan muloqot qilish, kerakli ma'lumotlarni topish, ishlash, biznes yuritish, davlat idoralari bilan o'zaro munosabatlar va ijtimoiy hayotimizni qanday boshqarishimizni o'zgartirdi. AKT kundalik hayotga ta'sir qilganidek, ular makroiqtisodiy o'sishga ham ta'sir qiladi, bu esa o'z navbatida infratuzilma va turmush darajasini yaxshilash orqali jamiyatga yanada ta'sir qiladi. "Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish" tushunchasi tadqiqot va amaliyotda keng qo'llanilsa-da, uning ma'nosi har doim ham aniq bo'lmasligi mumkin. "Taraqqiyot" so'zi taraqqiyot yoki taraqqiyotni anglatadi va jamiyatdagi ongli yoki ongsiz ravishda jamiyatni yaxshilashga qaratilgan umumiy faoliyat sifatida ta'riflanishi mumkin (Stec, Filip, Grzebyk va Pierscieniak, [Iqtibos2014](#)). "Ijtimoiy-iqtisodiy" sifatlovchisining o'zi ikki so'z birikmasidan iborat bo'lib, ta'lim va kasb kabi ijtimoiy omillarga, shuningdek, daromad va resurslar kabi iqtisodiy omillarga taalluqlidir. Shunday qilib, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni shaxs, tashkilot yoki umuman jamiyat bilan bog'liq bo'lgan ijtimoiy va iqtisodiy sharoitlarning o'zgarishi yoki yaxshilanishi jarayoni sifatida aniqlash mumkin (Roztocki va Weistroffer, [Iqtibos2016](#)). Ushbu maxsus nashrdagi maqolalar AKTning jamiyat va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning turli jabhalarida, masalan, ta'lim va ta'lim, ma'muriyat, tashkiliy aloqalar, loyihalarni boshqarish, xizmatlar ko'rsatish va tibbiy yordamda o'ynaydigan rolga bag'ishlangan. Ushbu tahririyatda biz AKTning ushbu ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishdagi roli atrofida qandaydir tuzilmani taqdim etishga harakat qilamiz, shuningdek, jamiyat, texnologiya, biznes va hukumat siyosatining turli jihatlari ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan qanday bog'liqligini ko'rsatamiz. Ko'p o'lchovli kontseptual asosimizni taqdim etishdan oldin biz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan bog'liq bo'lgan ilgari nashr etilgan

asoslarni qisqacha ko'rib chiqamiz va ularning afzalliklari va kamchiliklarini muhokama qilamiz. Bizning shaxsiy tizimimiz qisman ushbu oldingi ramkalarga asoslanadi. O'zimizning taklif qilingan asosimizni muhokama qilgandan so'ng, biz ushbu maxsus nashrdagi sakkizta maqolani taqdim etamiz va ularni taklif qilingan asos kontekstiga joylashtiramiz.

2. Mavjud ramkalar

Ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bo'yicha hozirgi tadqiqot manzarasini baholash uchun biz mavjud ramkalar yoki modellar uchun adabiyotlarni qidirdik. Ilgari, yaxshi o'ylangan model Tallon va Kraemerning kontseptual asosidir ([Iqtibos2000](#)), bu AKTni iqtisodiy foyda va iqtisodiy rivojlanish bilan bog'laydi. Biroq, bir vaqtning o'zida rivojlanishning ijtimoiy va iqtisodiy jihatlariga qaratilgan kontseptual asoslar kamdan-kam uchraydi. Umuman olganda, biz AKTning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning ba'zi jihatlariga ta'sirini tushuntirishga harakat qiladigan faqat oltita ilgari nashr etilgan ramkalarni aniqlay oldik. Biz ularni eng birinchisidan boshlab nashr qilish tartibida qisqacha muhokama qilamiz. Madon ([Iqtibos2000](#)) rivojlanayotgan mamlakatlarda Internet va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish o'rtasidagi o'zaro ta'sirni tushuntirishga harakat qiladigan kontseptual asosni taklif qildi. Ramka adabiyotlar, anekdot dalillar va taxminlar asosida ishlab chiqilgan. Bu shuni ko'rsatadiki, Internet asosan to'rtta asosiy omilga ijobiy ta'sir ko'rsatadi: iqtisodiy o'sish, iqtisodiy samaradorlik guvohi; ijtimoiy farovonlik, shu jumladan sog'liqni saqlash, ta'lim va qashshoqlikni yumshatish; siyosiy farovonlik, ya'ni. demokratiya; va barqaror rivojlanish orqali jismoniy muhit. Madon internetning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini osonlashtiradigan vositachilik institutlarining, jumladan hukumat harakatlarining muhimligini ta'kidlaydi. Madonning asosi umuman AKT emas, balki Internetga xosdir, shuning uchun Big Data, Internet-of-things va Cloud Computing kabi hozirgi vaqtda zamonaviy AKTni hisobga olmaydi. Ramka, shuningdek, rivojlanayotgan mamlakatlarga qaratilganligi bilan cheklangan va yuqori darajada rivojlangan jamiyatlarga taalluqli deb da'vo qilmaydi. Bundan tashqari, ramka inson resurslarini rivojlantirish kabi boshqa muhim omillarni aniq ko'rsatmaydi, garchi ularning ba'zilari muallif tomonidan ramka tavsifida muhokama qilingan. Uttama ([Iqtibos2012](#)) Janubi-Sharqiy Osiyo Millatlar Uyushmasi (ASEAN) mamlakatlarida to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini tavsiflovchi modelni taklif qildi. Muallifning ta'kidlashicha, xorijiy kapital qo'yilmalari mahsulot bozori, mehnat bozori va kapital bozorining o'sishiga ta'sir ko'rsatib, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning kuchli harakatlantiruvchi mexanizmi bo'lib, bu o'z navbatida daromad, bandlik, mahsuldorlik va inson rivojlanishining yaxshilanishiga olib keladi. Uttama asoslari to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalar ta'siriga qaratilgan va ASEAN mamlakatlari konteksti bilan cheklangan. Shunga qaramay, ushbu tuzilma to'g'ridan-to'g'ri xorijiy investitsiyalarning noaniq rolini qiziqarli tarzda taqdim etadi, bu uning iqtisodiy

o'sishga ijobiy ta'sirini, lekin ijtimoiy rivojlanishga salbiy ta'sirini ochib beradi. Roztokki va Vaystroffer ([Iqtibos2016](#)) AKT va ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni bog'laydigan keng doirani taklif qildi. Ramka kompyuter resurslari, Internet, mobil telefoniya, GPS va Wi-Fi kabi AKTni ko'rsatadi, bu elektron tijorat, elektron hukumat, on-layn ijtimoiy tarmoqlar, on-layn o'qitish kabi biznes faoliyati va xizmatlarini ta'minlaydi. Hokazo. Qo'shimcha ma'lumotlar shuni ko'rsatadiki, ushbu tadbirkorlik faoliyati shaxslar, tashkilotlar va butun mamlakatning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishiga ta'sir qiladi. Bular shaxsning bilim olishi, salomatligi, daromadi, turmush sifati va boshqalarda, shuningdek, tashkilotlarning global raqobatbardoshligi va resurslarida, mamlakatning milliy mahsuloti, siyosiy erkinligi, boyligi, qadr-qimmat, mehnat bozorida namoyon bo'ladi. Ushbu ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar o'z navbatida hukumat siyosatiga, biznes madaniyatiga va infratuzilmaga ta'sir qilishini ko'rsatadi, bu esa tadbirkorlik faoliyati va xizmatlarini yanada rivojlantiradi. Shuningdek, tadbirkorlik faoliyati va xizmatlarini qo'llab-quvvatlovchi inson va ijtimoiy kapitalni individual, tashkiliy va mamlakat miqyosidagi ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishlar belgilaydi. Ushbu doirada yo'qligi vaqtinchalik istiqbol, ya'ni AKTni joriy etish va muayyan ishlanmalar o'rtasidagi vaqt oralig'i; qisqa muddatli va uzoq muddatli ta'sirlar o'rtasida hech qanday farq yo'q. Qolaversa, bu doirada biznes va hukumat faoliyatiga e'tibor qaratilganga o'xshaydi, lekin davlat muassasalari va nodavlat tashkilotlarining (NNT) faoliyati va xizmatlari etishmayapti. Ashraf, Grunfeld, Xoke va Alam ([Iqtibos2017](#)) jamiyat darajasida AKTga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishni tushuntirish uchun asos ishlab chiqdi. Xususan, mualliflar Bangladeshdagi uchta jamoat markazini (BRAC Gonokendra) ko'rib chiqdilar, ular qashshoqlik sharoitida odamlar va jamoalarga iqtisodiy va ijtimoiy dasturlarni taqdim etadilar. Ramka shuningdek, rivojlanishga to'siq bo'lishi mumkin bo'lgan ijtimoiy cheklovlarni ham o'z ichiga oladi. Shunday qilib, AKT ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uchun vosita bo'lishi mumkin bo'lsa-da, ma'lumotlarga kirish, bandlik imkoniyatlari, ijtimoiy mavqe, ta'lim va ijtimoiy xabardorlikni oshirish uchun diniy tushunchalar va ayollarning harakatchanligini cheklash kabi ijtimoiy cheklovlarni hal qilish kerak. Rivojlanayotgan mamlakatning qishloq jamoalaridagi jamoat markazlari tomonidan taqdim etilgan AKT uchun asos juda xosdir. Aslini olganda, u jamiyat darajasida AKTga asoslangan ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bo'yicha tadqiqot olib borish bo'yicha ba'zi ko'rsatmalarni tasvirlaydi. Roztokki, Soja va Vaystroffer ([Iqtibos2017](#)) o'tish davridagi, ya'ni o'tish davridagi yoki yaqinda markazlashgan rejalashtirilgan iqtisodiy tizimdan bozorga asoslangan tizimga o'tgan iqtisodlarda korporativ tizimlar (ES) texnologiyasini qo'llashni ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish bilan bog'laydigan asosni taklif qildi. Ramka shuni ko'rsatadiki, ESni amalga oshirish ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga birinchi navbatda tashkiliy darajada ta'sir ko'rsatadigan biznes faoliyatiga imkon beradi. Ushbu ijtimoiy-iqtisodiy o'zgarishlar o'z navbatida hukumat siyosati, biznes madaniyati va

ishbilarmonlik muhitiga ta'sir qiladi, shuningdek, inson va ijtimoiy kapitalni belgilaydi. Hukumat siyosati, ishbilarmonlik madaniyati va ishbilarmonlik muhiti, shuningdek, mavjud inson va ijtimoiy kapital tomonidan shakllantiriladigan ESning keyingi tatbiq etilishiga ham ta'sir qiladi va shu bilan aylanma munosabatlarni ta'minlaydi. Ushbu tizim asosan o'tish davridagi iqtisodiyotlarga va ularning o'ziga xos xususiyatlariga qaratilgan. Bundan tashqari, u umuman AKT emas, balki ES texnologiyasi bilan cheklangan. Yana bir zaif tomoni shundaki, u davlat siyosati, biznes madaniyati va biznes muhiti o'rtasidagi munosabatlarni aniq ko'rsatmaydi. Yaqinda Palviya, Baqir va Nemati ([Iqtibos2018](#)) Senning imkoniyatlariga asoslangan yondashuvni taklif qildi (Sen, [Iqtibos1999](#)). Ularning ramkasini qurish, shuningdek, Madonning ilgari tasvirlangan ramkasidan ilhomlangan ([Iqtibos2000](#)) bu Internetning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siriga qaratilgan. Palvia va boshqalar. ramka Pokistonda to'plangan ma'lumotlarga asoslanadi va mamlakat fuqarolari AKTning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siriga qanday qarashlarini tushuntirishga harakat qiladi. Mualliflarning fikriga ko'ra, fuqarolarning fikrlarini beshta asosiy toifaga bo'lish mumkin: ijtimoiy aloqalar, iqtisodiy o'zgarishlar, madaniy evolyutsiya, shaxsiy xavfsizlik va imkoniyatlarni kengaytirish. Palvia va boshqalarga ko'ra. AKT ijtimoiy kapitalga juda katta ta'sir ko'rsatadi, ular ijtimoiy aloqa sifatida belgilanadi, chunki AKT oila, do'stlar va biznes hamkorlar bilan aloqada bo'lish vositasi sifatida ishlatilishi mumkin. AKT biznes faoliyatiga ham ta'sir ko'rsatadi, bu asos mualliflar tomonidan iqtisodiy o'zgarishlar deb nomlanadi, chunki AKT joriy biznesni samarali boshqarish va yangi bozor segmentlariga kirish orqali qo'shimcha biznes imkoniyatlarini izlashga imkon beradi. Ramka, shuningdek, inson xatti-harakatlaridagi o'zgarishlar bilan ko'rsatilgan madaniy evolyutsiyaga AKT ta'sirini ko'rsatadi. Bundan tashqari, ramka AKTning shaxsiy xavfsizlik va jinoiy foydalanishga ta'sirini ko'rsatadi. Nihoyat, Palvia va boshqalar. ramka AKT ta'lim, o'rganish va sog'liqni saqlash, shuningdek, o'yin-kulgidan foydalanishga ta'sirini ko'rsatadi, mualliflar tomonidan hayot sohalarida imkoniyatlarni kengaytirish sifatida belgilangan. Palvia va boshqalarning foydali xususiyati. asos shundan iboratki, u AKTning mumkin bo'lgan salbiy ta'sirini ko'rsatadi, masalan, e'tibor etishmasligi (madaniy evolyutsiyaning bir qismi sifatida) va jinoiy foydalanish. Ramkada e'tiborga olinmagan turli konstruktsiyalar o'rtasida sabab-oqibat bog'lanishlari mavjud. Bundan tashqari, ramka bir mamlakatdagi fuqarolar sinfining sub'ektiv tasavvurlarini aks ettiradi va shuning uchun boshqa kontekstlarda qo'llanilmasligi mumkin. Ushbu mavjud asoslar AKTning ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'sirini yaxshiroq tushunish bo'yicha tadqiqotlar tirik va yaxshi ekanini ko'rsatsa-da, qo'shimcha tekshirishni talab qiladigan aniq bo'shliqlar ham mavjud. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ta'siri katta ekanligiga barcha asoslar rozi bo'lib tuyuladi, biroq ramkalar o'z ichiga olgan jihatlari va batafsilligi bilan farq qiladi. Ko'pgina ramkalar faqat ijtimoiy-

iqtisodiy rivojlanishning juda cheklangan tomonlarini qamrab oladi. Deyarli barcha asoslar rivojlanayotgan, rivojlanayotgan yoki o'tish davridagi iqtisodlar kontekstida ishlab chiqilgan, ammo biz taxmin qilamizki, ko'pgina jihatlar yuqori darajada rivojlangan iqtisodiyotlarga ham tegishli. Ushbu mavzu bo'yicha ko'pgina asoslar va tadqiqotlar kam rivojlangan iqtisodlar kontekstida bo'lishining sababi, ehtimol bu iqtisodiyotlar ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishga ko'proq muhtoj bo'lib tuyuladi. Biroq, ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish uzluksiz jarayon bo'lib, barcha mamlakatlar va jamiyatlarda sodir bo'ladi va rivojlanish turi va darajasi har xil bo'lishi mumkin bo'lsa-da, AKT ushbu kontekstlarning barchasiga ta'sir qiladi. Yuqorida tavsiflangan ba'zi ramkalar tor doirada belgilangan jamoalar kontekstida ishlab chiqilgan va ayniqsa, ushbu jamoalardagi dinamikani tushunishda foydalidir, ammo ba'zi sabablar umumiyroq sharoitda ham qo'llanilishi mumkin. Ba'zi ramkalar AKT ning o'ziga xos turlarini ko'rib chiqadi, bu esa aniqroq xulosalar chiqarish imkonini beradi. Umumiy AKTga kengaytirilganda, ba'zi batafsil natijalar qo'llanilmasligi mumkin bo'lsa-da, ba'zi munosabatlar hali ham amal qiladi. O'zimizning ko'p o'lchovli va keng qo'llanilishi mumkin bo'lgan asosimizni ishlab chiqishda biz ushbu mavjud ramkalardan faqat umumiy kontekstlarda qo'llaniladigan jihatlarni oldik. Ramkani qurishda biz Jabarin tomonidan taklif qilingan tizimli protseduraga amal qildik ([Iqtibos2009](#)). Aslida, biz umumiy elementlar yoki konstruktsiyalar uchun mavjud ramkalarni ko'rib chiqdik. Biz, shuningdek, turli ramkalar o'rtasidagi xabar qilingan munosabatlardagi o'zaro bog'liqliklarni ko'rib chiqdik, chunki bu o'zaro bog'liqliklar munosabatlarga xos bo'lgan aniqlikni oshiradi. Bundan tashqari, biz ushbu maxsus nashrda ushbu tushunchalar va ular o'rtasidagi munosabatlarga oid maqolalarni ko'rib chiqdik. Bizning asosimiz ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanishning turli turlarida AKTning roli bo'yicha kelajakdagi tadqiqotlar uchun ba'zi tuzilmalarni taqdim etishdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Adler, PS va Kvon, S.-V. (2002). Ijtimoiy kapital: yangi kontseptsiya istiqbollari. Boshqaruv akademiyasi sharhi, 27 (1), 17-40. doi: 10.5465/AMR.2002.5922314
2. Ashraf, M., Grunfeld, H., Hoque, MR, & Alam, K. (2017). Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini tushunish uchun kengaytirilgan kontseptual asos Bangladeshda jamiyat darajasida ijtimoiy-iqtisodiy rivojlanish imkonini berdi. Axborot texnologiyalari va odamlar, 30 (4), 736–752. doi: 10.1108/ITP-03-2016-0067
3. Baron, RA va Markman, GD (2003). Ijtimoiy kapitaldan tashqari: moliyaviy muvaffaqiyatda tadbirkorlarning ijtimoiy kompetensiyasining roli. Journal of Business Venturing, 18 (1), 41-60. doi: 10.1016/S0883-9026(00)00069-0